

A szlovákiai magyarság csehországi deportálása

A második világháború végén felújított Csehszlovákiának a szláv nemzetállam kiépítésére törekvő vezetői a magyar kisebbség egyoldalú kitelepítéséhez – a német kisebbségtől eltérően – sem a háború folyamán, sem pedig az azt követő potsdami konferencián nem kapták meg a győztes nagyhatalmak hozzájárulását, ezért a szlovákiai magyarságtól a Magyarországra ráerőltetett lakosságcsere, ezzel párhuzamosan pedig az úgynevezett reszlovakizáció útján igyekeztek megszabadulni.

Magyarország azonban a szlovákiai magyarság tömegeinek vád alá helyezése, háborús bűnössé nyilvánítása, s az áttelepítendőkhöz való paritáson felüli besorolása miatt nem járult hozzá a népcsera megindításához. Miután a párizsi békekonferencia szintén elutasította a magyar lakosság egyoldalú kitelepítését, s a magyar kisebbség ügyének rendezését a két érintett ország közötti tárgyalásokra bízta, Csehszlovákia számára a szlovákiai magyarság csehországi deportálása vált a zsaroló eszközzé, amellyel igyekezett rákényszeríteni Magyarországot a lakosságcsere mielőbbi megkezdésére, illetve belső eszközökkel megváltoztatni a magyar nyelvterület etnikai jellegét.

Maga Dalibor M. Krno, a csehszlovák békeküldöttség egyik tagja fogalmazta meg a békekonferenciáról írt könyve záradékában, hogy "Magyarországnak sikerült ugyan elkerülnie az áttelepítés alapelvének kifejezett elfogadását, de nem ért el semmilyen jogot és semmilyen lehetőséget, hogy bármi módon gátoljon bennünket olyan intézkedésekben, amelyeket szükségesnek fogunk tartani mindennemű revizionista és irredenta veszély végleges elhárítására határvidékünkön".¹

"A végleges megoldást a legrosszabb esetben el tudjuk intézni magunk is."

1946. október végén és november első felében a csehszlovák politikusok megnyilatkozásai, illetve a különböző sajtótermékek egyre nyíltabban jelezték, milyen "intézkedésekkel" képzeli el Csehszlovákia az úgynevezett revizionista és irredenta veszély elhárítását.

Vladimír Clementis külügyi államtitkár az Alkotmányozó Nemzetgyűlés Külügyi Bizottságában a békekonferenciáról tartott beszámolója során már 1946. október 31-én kifejtette, hogy a szlovákiai magyarkérdés megoldásának kulcsa a magyar kormány kezében van, amennyiben azonban Magyarország nem egyezik bele a csehszlovák fél által elképzelt rendezésbe, akkor "a végleges megoldást a legrosszabb esetben el tudjuk intézni magunk is".²

Július Ďuriš földművelésügyi miniszter 1946. november 15-én a Csehországba érkező szlovák mezőgazdasági munkások ünnepélyes fogadásán kijelentette: "A kormány épp ezekben a napokban tárgyal arról, hogy véglegesen megoldjuk a szlovákiai magyarkérdést. A magyaroktól meg kell szabadulnunk és megszabadulunk tőlük azért, hogy a szlovák föld egyszer s mindenkorra a szlovák földműveseké legyen. Már a jövő héten megkezdjük a magyarok átköltöztetését Szlovákiából és beállításukat a csehországi mezőgazdasági munkába."³ A csehszlovák kormány eltökéltségét jelezte Mikuláš Ferjenčík belügyi megbízott 1946. november 17-i érsekújvári beszéde is: "A magyaroknak, akik itt élnek, megadjuk az önkéntes Magyarországra való távozás lehetőségét. Míg mi minden szlovák lelket haza akarunk hozni idegen országokból, addig Magyarország megakadályozza a magyarok visszatérését Magyarországra. Tudjuk, hogy miért. De éppen az, hogy ezt tudjuk, megerősít minket

abban az elhatározásunkban, hogy egyszer s mindenkorra véget vessünk minden veszedelemnek és revizionista törekvésnek ez ellen a terület ellen."⁴

A magyar lakosság éppen ezekben a napokban kezdődő csehországi deportálása – annak ellenére, hogy a sajtón keresztül különféle hírek kiszivárogtak róla – mégis kétségkívül érte és szinte sokkolta a csehszlovákiai magyar társadalmat és Magyarországot egyaránt. Pedig előkészületei már jóval korábban, még a párizsi békekonferencia idején megkezdődtek, s a csehszlovák állami szervek csupán a konferencia határozatára vártak a kétszázézer magyar egyoldalú kitelepítésére benyújtott csehszlovák követeléssel kapcsolatban.

A magyar kisebbség Cseh- és Morvaországba való telepítésének tervével a csehszlovák kormány első ízben 1946. június 21-én foglalkozott. Az akkori elképzelések mintegy ötvenezer magyar áttelepítésével számoltak, ez azonban a tervek szerint "csupán" a reszlovakizáltakat érintette volna.⁵

Más szemszögből közelítették meg a kérdést a kormány 1946. július 16-i ülésén, amelyen elhatározták, hogy a szlovákiai magyarok csehországi széttelepítését összekapcsolják azzal az össz-szlovákiai önkéntes munkaerő-toborzással, amelynek célja a németek kitelepítése után munkaerőhiánnyal küzdő cseh gazdaság megsegítése volt. A toborzást a szlovák lakosságon kívül kiterjesztik az állampolgárságától s munkavállalási lehetőségétől megfosztott magyarságra, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a magyarok távozása majd megkönnyíti a déli határövezet szlovákokkal való betelepítését. A kormány az 1946. július 22-e és augusztus 15-e közötti időszakra időzített toborzástól mintegy negyven-ötvenezer magyar önkéntes jelentkezését remélte.⁶

A közel egy hónapig tartó toborzóakció azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Amíg a toborzás több mint kétszázézer szlovák önkéntes csehországi munkavállalásával végződött, a magyar jelentkezők száma meg sem közelítette az elvárt ötvenezret: a Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal adatai szerint számuk 1 932, a Népjóléti Minisztérium szerint pedig csupán 1 919 volt. A magyar jelentkezők alacsony számát a Népjóléti Minisztérium annak tulajdonította, hogy mivel az akcióval egyidőben zajlott a párizsi békekonferencia, Dél-Szlovákia magyar lakossága a magyarországi ellenpropaganda hatására várakozó álláspontra helyezkedett.⁷

A magyarok önkéntes csehországi munkavállalásának mértéke elmaradt a várakozásoktól. Az akciót irányító központi és szlovák hivatalok ezért 1946. augusztus 6–7-i pozsonyi értekezletükön úgy határoztak, hogy a magyarokkal szemben Edvard Beneš köztársasági elnök általános munkakötelezettségről rendelkező 1945. október 1-jei 88/1945. számú dekrétumára hivatkozva kényszerítő eszközöket fognak alkalmazni. A deportálásokat tehát végül a csehországi munkaerőhiányt ürügyül használva hajtották végre, azonban maguk az akció végrehajtói sem titkolták, hogy azok fő célja "Dél-Szlovákia határmenti övezetének a magyar elemtől való megtisztítása".⁸ Az elvi döntés tehát 1946 augusztusában megszületett ugyan, a gyakorlati megvalósítást azonban a békekonferencia határozatáig elhalasztották.

A párizsi békekonferencián tartózkodó Daniel Okáli áttelepítési kormánybiztos 1946. október 3-án táviratban értesítette a prágai Külügyminisztériumot, hogy amennyiben Magyarország nem hajlandó a lakosságcsere megkezdésére, illetve a csehszlovák fél által Párizsban előterjesztett követelések teljesítésére, a Megbízottak Testülete és a Szlovák Nemzeti Tanács Elnöksége "határozzanak a belső intézkedésekről".⁹

Az úgynevezett belső intézkedések fogalma alatt kezdetben két alternatíva merült fel. Okáli táviratára szinte naprakészen reagált a magyarok kitelepítésével, illetve a szlovák lakosság letelepítésével megbízott Szlovák Telepítési Hivatal, amely a Megbízottak Testülete Elnökségéhez intézett 1946. október 4-i, valamint a prágai kormányhoz intézett október 9-i

javaslatában az egyik lehetőségként a lakosságcsere-egyezmény VIII. cikke alapján "háborús bűnösként" áttelepítésre jelölt magyarok egyoldalú áttelepítésének megkezdését, a másik lehetséges megoldásként pedig a magyar lakosság egy részének Csehországba telepítését ajánlotta.¹⁰

A csehszlovák politikai vezetőknek Vladimír Clementis, Gustáv Husák, Daniel Okáli, Július Ďuri és Rudolf Slánský részvételével megtartott tanácskozása végül 1946. október 13-án adta beleegyezését a szlovákiai magyarság Csehországba telepítéséhez,¹¹ egy nappal azt követően, hogy a békekonferencia plénuma elutasította a magyar kisebbség egyoldalú kitelepítésének jóváhagyására vonatkozó csehszlovák indítványt. A tanácskozás résztvevői nem titkolták, hogy a deportálásokkal nyomást kívánnak gyakorolni Magyarországra a lakosságcsere mielőbbi megkezdése érdekében. A politikai vezetés az áttelepítések egyoldalú megkezdésének lehetőségét azért vetette el, mivel ez nem vezetne célhoz: Magyarország a határra kitoloncolt személyeket nem fogadná be, ráadásul ez a megoldás nemzetközi bonyodalmakat is eredményezhetne.¹²

A deportálásokat a kormány jóváhagyását követően a Szlovák Telepítési Hivatal 1946. november 4-én kelt 12-771-I/1-1946. számú bizalmas irányelvei alapján hajtották végre. Az irányelvek szerint Dél-Szlovákia 23 járásából – a Somorjai, Dunaszerdahelyi, Galántai, Vág-sellyei, Érsekújvári, Ógyallai, Komáromi, Párkányi, Zselizi, Verebélyi, Lévai, Ipolysági, Kékkői, Losonci, Feledi, Rimaszombati, Tornaljai, Rozsnyói, Szepsi, Kassai, Tóketerebesi, Királyhelmei és Nagykaposi járásból – a reszlovakizáltak, valamint a lakosságcsere-egyezmény alapján magyarországi áttelepítésre jelöltek kivételével "átcsoportosítható" Csehországba az összes magyar nemzetiségű személy, akit Edvard Bene 1945. augusztus 2-i 33/1945. számú alkotmánydekrétuma megfosztott csehszlovák állampolgárságától.

A közmunkára kötelezhetőek felső korhatárát az irányelvek a férfiaknál 60, a nőknél 55 évben állapították meg, holott a 88/1945. számú elnöki dekrétum, amelyre hivatkozva a közmunkát elrendelték, a férfiaknál 55, a nőknél 45 évben határozta meg a közmunkára kötelezhetőek felső korhatárát.

A járások felsorolásából kitűnik, hogy a Szlovák Telepítési Hivatal szinte kizárólag a zárt magyar etnikai terület járásaiban élő magyar lakosság deportálásával számolt. Mindez nem véletlen, hiszen az akció egyik megfogalmazott célja "Dél-Szlovákia határmenti övezetének a magyar elemtől való megtisztítása" volt, nem látszott tehát célszerűnek a csupán néhány, általában nyelvszigeti jellegű magyar településsel, illetve szóránymagyarsággal rendelkező járások (Pozsonyi, Nyitrai, Aranyosmaróti, Nagyrőcei, Nagymihályi) magyarságának az "átcsoportosítása", mivel ezek asszimilálására a Szlovák Telepítési Hivatal jóval nagyobb esélyt látott, mint az egy tömbben élők esetében.¹³

A deportálások végrehajtása

Annak ellenére, hogy a magyar kormány a párizsi békekonferencia határozata alapján, amely a magyar kisebbség helyzetének rendezését a két érintett ország közötti tárgyalásokra bízta, 1946. november 16-án a budapesti Szövetséges Ellenőrző Bizottságon keresztül tudatta a csehszlovák kormánnyal, hogy kész a két ország közötti vitás kérdések tárgyalásos rendezésére,¹⁴ a csehszlovák fél november közepén megkezdte a szlovákiai magyarság már hónapok óta tervezett csehországi széttelepítését.

A deportálások kezdetének időpontjáról nem csak a szakirodalom, hanem a korabeli források is gyakran eltérő adatokat közölnek. Szabó Károly, a deportáltak sorsát is figyelemmel kíséző pozsonyi magyar Meghatalmazotti Hivatal tisztviselője például november 15-re,¹⁵ a Magyar Külügyi Társaság által a nagyhatalmak tájékoztatására kiadott dokumentumgyűj-

temény, valamint Kertész István, a magyar Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztályának vezetője november 17-re,¹⁶ a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság 1949. évi zárójelentése november 18-ra, a Népjóléti Minisztérium 1948. januári jelentése pedig november 19-re teszi az akció kezdetét.¹⁷ Az eltérő időpontok megadását az magyarázza, hogy az első községeket a deportálást végrehajtó karhatalmi erők már november 15–16-án körbezárták, a deportáltak első transzportjainak útnak indítására azonban csupán november 19-én került sor.

A karhatalmi erők igénybevételel végrehajtott "toborzás" a következőképpen zajlott: A kiszemelt települést katonai egységek zárták körül, majd elrendelték a kijárási és a csoportosulási tilalmat. Az előre elkészített névjegyzékek alapján kijelölt családoknak kézbesítették a csehországi munkaszolgálatukról rendelkező végzést (Pridel'ováci výměr), valamint a magukkal vihető tárgyak, élelmiszerek és állatállomány jegyzékét tartalmazó utasítást. A végzés átvételének elismerését sokan nem írták alá, ilyen esetben a végzést átnyújtó hivatalos személy saját maga írta azt alá; a kiutalási végzés szerint ugyanis a munkaszolgálat akkor is kötelező volt, ha címzettje elutasította aláírását.

A prágai magyar Meghatalmazotti Hivatalban 1946. november 21-én felvett jegyzőkönyv az egyik első érintett községben, Kőbölkúton lejátszódó eseményeket a deportáltak vallomása alapján így írta le: "1946. november 16-án szlovák katonaság zárta körül Kőbölkutat és kidobolták, hogy a cseh határvidékre leszünk áttelepítve. Erre nézve írásbeli felszólítást és tartalomjegyzéket kaptak azon dolgokról, amelyeket magukkal vihetnek. Azonkívül egy katona és két civil bejárta azokat a házakat, amelyeknek lakóit áttelepítésre jelölték ki és kikézbekítették az úgynevezett Pridelováci výmert, amely pontosan tartalmazza, hogy mikor történik az áttelepítés és hogy az hova irányul. [...]"

Az egész falu elhatározta, hogy nem megy el szülőföldjéről és ezért nem is csomagolt és nem is készülődött fel az áttelepítésre. Kedden, november 19-én nem volt szabad senkinek sem elhagyni a házát. E napon történt az erőszakos elhurcolás. Az elhurcolás során az ellenállást a legbrutálisabb módon törték meg, az ellenállók puskatussal összeverték és összekötözték, a passzív viselkedőket pedig megragadták és erőszakkal, puskacsővel kényszerítették a teherautóra, amely beállt az udvarra. Az emberek után hajigálták holmijaikat és kevés élelmiszert, amit éppen kéznél találtak. Nem voltak tekintettel a betegekre és csecsemőkre sem. [...] Ez alkalommal Kőbölkútnak körülbelül egynegyedét telepítették ki.¹¹⁸

Általános gyakorlat volt, hogy a csehországi munkaszolgálatra elsősorban azokat jelölték ki, akiknek nem tervezték a lakosságcsere keretében Magyarországra való áttelepítését, s nem szerepeltek a Magyarországra áttelepítendő névjegyzékében. Tekintettel arra, hogy Magyarországra főként a vagyonosabb családok áttelepítését tervezték, a csehországi deportálás mindenekelőtt a szegényebb földműves lakosságot érintette.

A kijelölt családokat, ha a községnek volt vasútállomása, akkor onnan, ha nem volt, akkor katonai tehergépkocsikon a legközelebbi vasútállomásra szállítva szigorú őrizet alatt marhavagonokban indították útnak Csehországba. Az elszállítás a mínusz 20–25 °C körüli hidegben is általában fűtetlen vagonokban történt.

A deportáltak csehországi fogadtatása és szétosztása – a visszaemlékezők tanúsága szerint – a hajdani rabszolgavásárookra emlékeztetett. A deportáltaknak addig kellett a fűtetlen vagonokban, a vasútállomáson vagy valamely közeli épületben várakozniuk, amíg a magyar munkaerő iránt érdeklődő valamelyik cseh gazda ki nem választotta őket. Leghamarabb a jó erőben lévő, minél több munkaképes családtaggal rendelkező családok keltek el, a kisgyermekes, esetleg öreg, beteges szülővel érkező családoknak gyakran napokig kellett várakozniuk.¹⁹

Jogállásukat Ravasz Károly, a pozsonyi magyar Meghatalmazotti Hivatal referense, aki életkörülményeik megvizsgálása céljából 1947. január 30-a és február 2-a között beutazta az általuk lakott csehországi településeket, a következőképpen jellemezte: "Az átköltötött magyarok kivétel nélkül cselédként kerülnek egy-egy nagybirtokra, majorba, vagy falusi gazdához. Jogi helyzetüknél fogva azonban, tulajdonképpen cselédnek sem lennének nevezhetők, mert szabad költözködési joguk, munkavállalási szabadságuk, sőt személyes ingóságaikon túl tulajdonjoguk és tulajdonszerzési lehetőségük sem lévén, jogi helyzetük a jobbágyokénak felel meg, azok legjogfosztottabb korában."²⁰

A magyar közgondolkodás, majd pedig ennek nyomán a magyarországi történeti szakirodalom is tényként kezelte, hogy a deportáltakat Cseh- és Morvaország határmenti területeire, a németek kitelepítése után üresen maradt Szudéta-vidékre szállították.²¹ A korabeli dokumentumok bizonyossága szerint ugyanakkor a deportáltak többségét nem a szudétanémet iparvidéken, hanem a cseh- és morvaországi nagybirtokokon, cseh nagygazdánál helyezték el. A deportáltak sorsát figyelemmel követő pozsonyi magyar Meghatalmazotti Hivatal például 1947. május 2-án a következőket jelentette a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság számára: "Kivétel nélkül mezőgazdasági vidéken vannak elhelyezve, részben nagy uradalmakban, részben kisebb gazdaságokban. A Szudéta-vidéken ezekből a magyarokból nincsenek, vagy csak elenyésző csekély számban. Ezekre a vidékekre ugyanis csehek és szlovákok mentek, akik tulajdont kaptak ott a német vagyontól. Legsűrűbben az Elbamenti-síkságon vannak magyarjaink, a határvidék felé számuk fokozatosan csökken."²²

A Meghatalmazotti Hivatal jelentésén kívül ezt támasztják alá a hivatal által felvett jegyzőkönyvek és a magyar meghatalmazotthoz érkezett levelek, valamint a deportáltak lelki gondozása céljából 1947–1948 telén Csehországban járt katolikus, református és evangélikus lelkészek beszámolóí is.²³

A deportálások, s azok végrehajtásának a háborús időkre emlékeztető módja érthetően pánikhangulatot idézett elő a magyar lakosság körében. A deportálás szörnyűségeit látva, s azt tapasztalva, hogy a magyarországi áttelepítésre jelölteket nem viszik Csehországba, a magyarok tömegesen ostromolták meg a pozsonyi magyar Meghatalmazotti Hivatalt, a megbízott közbenjárását kérve áttelepítésük elintézése érdekében.²⁴

Az érintett települések lakosságának egy része – amennyiben tehetett – elmenekült, a magyar határhoz közel eső falvak lakói pedig ösztönszerűen Magyarországon kerestek menedéket. A deportálásra kijelölt magyarok tömeges Magyarországra menekülése miatt Mikuláš Ferjenčík belügyi megbízott 1947. január 30-án elrendelte a Csehszlovákia és Magyarország közötti kishatárforgalom leállítását, a Külügyminisztériumba küldött jelentése szerint azonban e rendelet célja nem a magyarok menekülésének, hanem a vagyontárgyak kivitelének a megakadályozása volt. A csehszlovák hivatalos szervek ugyanis úgy vélték, hogy a magyarok átmenekülése Magyarországra kitűnő alkalom arra, hogy ezáltal is emelkedjen a lakosságcserén felül Szlovákiát elhagyó magyarok száma.²⁵

Az akciót végrehajtó katonaság az ellenszegülőkkel vagy menekülőkkel szemben esetenként fegyvert is használt. A legmegdöbbentőbb, legnagyobb visszhangot kiváltó eset 1946. november 19-én a csallóközi Gutoron történt, ahol a falu lakossága, miután azt tapasztalta, hogy a szomszédos Szemet község lakóit megkötözve és véresen viszik keresztül a falujukon, csónakokon igyekezett átmenekülni a Duna magyar oldalára. A Duna védőgátján cirkáló csehszlovák határőrség a menekülőkre tüzet nyitott, s lelőtte a 48 éves Sindler Ferencet, aki a helyszínen életét veszítette.²⁶

A gutori esetet a szlovák Tájékoztatásügyi Megbízotti Hivatal szerint a magyarországi propaganda idézte elő, amely "durván uszít a munkaerő-toborzás ellen, és a magyar lakosságot meggondolatlan cselekedetekre izgatja". A megbízotti hivatal közleménye szerint

a magyarok "elferdítették az igazságot és hazugságokat terjesztettek Csehszlovákiáról, ahol béke, rend és mintaszerű demokrácia uralkodik".²⁷

Hasonló tragédiák azonban a "mintaszerű demokrácia" ellenére több településen (például Muzslán, Kőbölkúton, Kisújfalun) is lejátszódtak. Wagner Ferenc pozsonyi magyar meghatalmazott a deportáltak elleni atrocitásokról, az elhurcolás elől menekülők haláláról hírt adó 1946. decemberi jelentése a következőket állapította meg: "A felsorolt tények, melyekhez hasonlók ezrével volnának felsorolhatók, mindennél világosabban bizonyítják, hogy nem közmunkáról, hanem egy dühödt nacionalizmus áldozatává vált néptöredék embertelen megsemmisítésének kísérletéről van szó."²⁸

A deportálást, vagy ahogy a hivatalos propaganda nevezte: "munkaerő-toborzást" a 88/1945. számú elnöki dekrétumra hivatkozva hajtották végre, a hatóságok eljárása azonban több pontban is ellenkezett a dekrétum előírásaival.

A dekrétum például nem adott arra lehetőséget, hogy az úgynevezett toborzást katonai és csendőri kísérettel végezzék, hogy egész családokat kiszállítsanak, ráadásul 2. §-a szerint a közmunka alól mentesülnek az állapotos asszonyok, terhességük harmadik hónapjának kezdetétől a szülést követő harmadik hónap végéig, valamint a legalább egy 15 évnél fiatalabb gyermegről gondoskodó nők, akik maguk vezetik háztartásukat, s még legalább egy családtagról gondoskodnak, 3. §-a szerint pedig nős férfiakat és férjezett asszonyokat is csak kivételes esetekben lehetett közmunkára kötelezni. Egyáltalán nem szabályozta a dekrétum a közmunkára kirendeltek vagyoni helyzetét, tehát nem adott lehetőséget ingatlan vagyonuk elkobzására, már csak azért sem, mivel 4. §-a eleve ideiglenes jellegű, egy, meghosszabbítással legfeljebb másfél éves közmunkát feltételezett, amely lejárta után a toborzottak visszatérhettek volna otthonaikba, 24. §-a ráadásul a kárt szenvedett toborzott számára kártérítés kiutalását tette lehetővé.²⁹

A hatóságok ezzel szemben nemcsak hogy nem tartották be a dekrétum által kijelölt korhatárt, hanem egész családokat, gyermekeket, öregeket, terhes asszonyokat is deportáltak, ráadásul katonai és csendőri karhatalom igénybevételével, a deportáltak hátrahagyott ingó és ingatlan vagyonát pedig bármiféle kártérítés nélkül elkobozták, s a vagyonukba betelepülő szlovák úgynevezett bizalmiaknak juttatták.

A (cseh)szlovák propaganda és politikusok az egész akciót mégis megpróbálták úgy beállítani, mintha az a törvények teljes betartása, ráadásul a magyar lakosság egyetértése mellett zajlana, s szinte idillikus képet festettek az elszállítás módjáról, a deportáltak csehországi fogadtatásáról és munkakörülményeiről.

A Tájékoztatásügyi Megbízotti Hivatal már idézett közleménye szerint: "Meg kell állapítani, hogy a munkaerő-toborzás pontosan a törvény előírásai szerint zajlik, humánus és szociális módszerek alkalmazásával. A gyűjtőhelyekről a lakosokat vasúti személykocsikban szállítják a munkahelyekre, a csomagok a zárt teherkocsikban maradnak. Az úton meleg és száraz kosztot kapnak. Egyes esetekben, amikor az elkerülhetetlenül szükséges, a dolgozókkal a családtagok is elmennek, elsősorban a közös háztartásban élő szülők és gyermekek. Ez ezen személyek beleegyezésével és kívánságukra történik; egyrészt, hogy a családok együtt maradjanak, másrészt pedig, hogy a család aktív kereső tagjának gondozása alatt maradjanak. A gyermekek az úton tejet kapnak. A toborzással nyert munkaerők igen előnyös munkafeltételek mellett dolgoznak. [...] A munkaerő-toborzásról szóló dekrétum alkalmazása az egész országban folyamatban van, a magyarok által lakott területeken is, mindenütt rendben zajlik, és az ország egész lakosságának megértésével találkozunk."³⁰

A Pravda 1946. december 1-jei száma Viliam Široký miniszterelnök-helyettest idézi, aki a budapesti Sloboda című szlovák lapnak többek között a következőket nyilatkozta: "Távolról sincs szó deportálásról. Valamennyi munkás, tehát a magyarok bére is olyan, ami-

lyet sehol a világon el nem érnek. Sőt, amikor megérkezett Prágába a magyar munkások első transzportja, az állomáson zenével és meleg étellel vártuk, a kormány egyik tagja pedig személyesen köszöntötte őket.³¹

A deportálások megindítása azonban nemhogy elősegítette volna a szlovákiai magyarság helyzetének rendezését, hanem tovább rontotta a csehszlovák–magyar kapcsolatokat. Az akció természetesen heves tiltakozást váltott ki a magyar kormány részéről: Gyöngyösi János külügyminiszter már 1946. november 20-án magához kérette František Dastich tábornokot, Csehszlovákia képviselőjét a budapesti Szövetséges Ellenőrző Bizottság mellett, s közölte vele, hogy még ha a 88. számú dekrétum végrehajtásáról van is szó, az eljárás messze túlmegy annak keretein. "Ezt mi a lakosságcsere-egyezmény megsértésének tekintjük, de ellentétben áll ez az intézkedés a párizsi békekonferencia határozatával is." – szögezte le Gyöngyösi, majd kifejtette, hogy Magyarország kénytelen lesz ez ügyben lépéseket tenni a nagyhatalmaknál.³²

A magyar kormány 1946. november 23-án jegyzékben tiltakozott a csehszlovák kormánynál a deportálások miatt, majd november 25-én washingtoni követét is utasította, hogy tájékoztassa a Külügyminiszterek Tanácsát a szlovákiai magyarok széttelepítéséről, s kérje a nagyhatalmak védelmét a magyar kisebbség érdekében.³³ Mivel a deportálások ezt követően is folytatódtak, Gyöngyösi János 1946. november 27-én újabb jegyzéket juttatott el Csehszlovákia budapesti képviselőjéhez, amelyben közölte, hogy a magyar kormány a szlovákiai magyarsággal szembeni bánásmód miatt november 29-től kezdődően felfüggeszti a vagyontalan magyarországi szlovákoknak a csehszlovák fél által szorgalmazott soron kívüli átköltöztetését Csehszlovákiába.³⁴

A magyar diplomácia természetesen tudatában volt annak, hogy a csehszlovák fél a magyar kisebbség csehországi széttelepítésével egyrészt nyomást akar gyakorolni a lakosságcserétől vonakodó Magyarországra, másrészt pedig kész helyzet megteremtésével egyoldalúan akarja megváltoztatni a déli határvidék etnikai jellegét. Erre hívta fel a figyelmet Kertész István 1946. december 13-i feljegyzése is, amely megállapította, hogy "ha a magyarság kitelepítésével és helyükre szlovákok betelepítésével fajt accompli teremődik, akkor a békekonferencia döntése értelmében megkezdődő magyar–csehszlovák tárgyalások nyilvánvalóan már csak egy kész helyzetnek jogi formákkal való rendezésére és esetleg bizonyos enyhítésére szorítkozhatnak".³⁵

Miután a magyar tiltakozásokra érdemi válasz továbbra sem érkezett, a magyar kormány a folytatódó deportálásokra 1946. december 16-án a lakosságcseréről folytatott tárgyalások megszakításával válaszolt.³⁶ Amint azt a Nemzetgyűlés 1946. december 17-i ülésén Gyöngyösi János leszögezte: mivel Csehszlovákia a magyarság széttelepítésével megszegte a lakosságcsere-egyezményt, Magyarország mindaddig nem járul hozzá az egyezmény végrehajtásához, amíg Csehszlovákia le nem állítja a magyar kisebbség csehországi deportálását. A magyar külügyminiszter arra is rámutatott, hogy az akció nyilvánvalóan válasz a párizsi békekonferencia döntésére, amely elutasította a kétszáz ezer magyar egyoldalú kitelepítésének jóváhagyását követelő csehszlovák indítványt.³⁷

A deportáltak tragikus életkörülményeiről a prágai és a pozsonyi magyar Meghatalmazotti Hivatalban felvett jegyzőkönyvek száza, a deportáltaknak az otthon maradt rokonaihoz, ismerőseikhez írt, a Meghatalmazotti Hivatalban bemutatott, s ott lemásolt levelek tanúskodtak. Ezeknek a jegyzőkönyveknek és leveleknek a másolatai a Magyar Áttelepítési Kormánybizottság útján eljutottak a Magyar Külügyi Társasághoz, amely e dokumentumokra alapozva 1947 elején A szlovákiai magyarok deportálása címmel a magyar mellett angol, francia és orosz nyelven is kiadott dokumentumgyűjteményben tárta a nagyhatalmak és a világ közvéleménye elé a szlovákiai magyarság csehországi deportálásának részleteit.

A magyar kormány 1946. november 23-i tiltakozó jegyzékére a csehszlovák kormány csupán 1947. február 12-én reagált, amikor Dastich tábornok útján két jegyzéket juttatott el a magyar Külügyminisztériumba. Ezekben azonban érdemi válasz helyett egyrészt Csehszlovákia belügyeibe való beavatkozással, másrészt pedig a lakosságcsere-egyezmény megsértésével vádolta meg Magyarországot.³⁸

A felvidéki magyarság csehországi deportálása nem csak a magyar kormány, valamint magyar közeleti személyiségek, mint például Mindszenty József esztergomi érsek és Károlyi Mihály volt köztársasági elnök tiltakozását váltotta ki, hanem a háborúban győztes nyugati nagyhatalmakét is, s 1947 januárjában a brit és az amerikai kormány egyaránt tiltakozott a prágai kormánynál a magyar kisebbséggel szembeni bánásmódja miatt.

A csehszlovák kormány a brit és az amerikai tiltakozó jegyzékeket visszautasította, csakúgy, mint a magyar kormány jegyzékeit, mondván, hogy a magyar lakosság áttelepítése csupán a kétéves gazdaságfejlesztési terv keretén belüli munkaerő-átcsoportosítás része. A prágai brit követséghez intézett 1947. januári válaszjegyzékében a csehszlovák kormány például határozottan leszögezte, hogy a magyarok áttelepítése Csehországba nem törvénytellenes, s egyáltalán nem diszkriminatív, hanem törvényes intézkedés, amely nélkülözhetetlen az ország gazdasági talpra állítása szempontjából. A csehszlovák jegyzék azt igyekezett sugallni, hogy a magyarok áttelepítése csupán kis töredékét alkotja a nagy munkaerő-átcsoportosításnak, hiszen 1946 végéig több mint kétszáz ezer személy települt át Szlovákiából Csehországba, akik közül csupán 18 600 volt a magyar; azt azonban természetesen elmulasztotta megemlíteni, hogy amíg a szlovákok önként települtek át a cseh országrészekbe, addig a magyarokkal szemben kényszerítő eszközöket alkalmaztak.³⁹

Szlovák részről Pavel Jantusch nagyszombati püspök a szlovák püspöki kar nevében tiltakozott a magyar lakosság deportálása ellen. 1947. február 1-jén kelt, s a Szlovák Nemzeti Tanács Elnökségéhez, Edvard Bene köztársasági elnökhöz és Jan Masaryk külügyminiszterhez eljuttatott memoranduma szerint "a toborzást oly módon végzik, amellyel nem értek egyet sem úgy, mint az érintett terület egyházi elöljárója, sem mint az ország állampolgára". Arra is felhívta a figyelmet, hogy a 88/1945. számú elnöki dekrétum, amely alapján a "toborzást" végzik, nem ad rá lehetőséget, hogy "korra és nemre való tekintet nélkül gyermekeket, öregeket, aggastyánokat, szülés előtti utolsó hónapban lévő állapotos asszonyokat, sőt súlyos betegeket is csehországi munkaszolgálatra vigyenek". A püspök szerint a karhatalmi segédlettel zajló akció a zsidók elhurcolására emlékeztető módon történik, s "a magyarokkal szembeni magatartásunk sokban hasonlít ahhoz, amit a múltból másoknak felhánytorgatunk".⁴⁰

A (cseh)szlovák politikai vezetés azonban sem a magyarországi, sem a nemzetközi tiltakozás ellenére mindaddig nem volt hajlandó véget vetni a szlovákiai magyarság csehországi széttelepítésének, amíg a csehszlovák akciókkal szemben eszköztelen Magyarország bele nem egyezett a lakosságcsere megkezdésébe, sőt megfogalmazódott a magyar kisebbség több száz ezres méretű széttelepítésének a terve is.

Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága, valamint Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága Elnökségének 1946. december 2-i prágai együttes ülése olyan határozatot hagyott jóvá, amely arra utasította a kommunista Jozef oltész szociálisügyi megbízottat, hogy a belügyi, a földreform- és földművelésügyi megbízottal, valamint az illetékes miniszterekkel együttműködve intézkedjen kétszázötvenezer magyar Csehországba szállításáról. A határozat egyúttal azt is kimondta, hogy a deportált magyarok vagyonát el kell kobozni és úgynevezett nemzeti gondnokság alá kell helyezni.⁴¹

A magyarok további csehországi deportálásáról kidolgozott tervezetet Jozef oltész 1947. január 17-én terjesztette a Megbízottak Testülete elé, amely a szociálisügyi megbí-

zott beszámolójának meghallgatása után az akció "következetes" folytatásáról határozott.⁴² A szlovákiai magyarság tervezett méretű széttelepítésére azonban már nem került sor, mivel Csehszlovákia és Magyarország időközben megegyezett a lakosságcsereéről folytatott tárgyalások újrafelvételében, aminek eredményeként a csehszlovák hatóságok 1947. február 22-én leállították a magyar lakosság csehországi deportálását.⁴³

A Csehországba deportált magyarok száma és az akció területi vetülete

A több mint három hónapig tartó deportálások során a hivatalos csehszlovák kimutatások szerint Dél-Szlovákia 17 járásának 393 községéből összesen 9 610 családot, azaz 41 666 személyt telepítettek át Cseh- és Morvaországba, akik 6 602 lakóházat és 14 149 katasztrális hold földet hagytak hátra Szlovákiában.⁴⁴ Az erőszakkal deportáltakon kívül további 2 154 magyar család, azaz 2 489 személy állítólag önként települt át a cseh országrészekbe, összesen tehát 11 764 család, illetve 44 155 magyar került át Szlovákiából Cseh- és Morvaországba.⁴⁵

Bár az idézett forrás, s ennek nyomán a témával foglalkozó szakirodalom is következetesen 393 községet emleget,⁴⁶ a községsoros kimutatásokból elvégzett összesítés szerint a deportálások által érintett községek száma 363, egyes településeket ugyanis kétszer, esetenként háromszor is felvettek a jegyzékbe, némely esetben nem vették figyelembe az 1930. évi csehszlovák népszámlálás óta bekövetkezett községegyesítéseket, s önállóan szerepel a listán több, az első csehszlovák földreform során létrehozott kolónia is.

Az érintett községek számán kívül joggal megkérdőjelezhető a deportált családok, illetve személyek, valamint az akció által érintett járások száma is. Különböző magyar becslések szerint ugyanis a hivatalos kimutatásokban szereplő adatoknál jóval nagyobb volt az 1946–1947 telén Csehországba deportált magyarok száma. Berecz Kálmán, a pozsonyi magyar Meghatalmazotti Hivatal vezetője 1947. május 2-i jelentésében százezer körülire, egy későbbi, 1948. február 23-án kelt jelentésében némileg alacsonyabbra, hatvan-hatvanötezerre becsülte a számukat. 1947. májusi jelentésében erről a következőképpen ír: "A mezőgazdasági munkára kivitt magyarok számát megközelítőleg is nehéz meghatározni. Ezt hivatalos titokként kezelik a hivatalokban. Talán nincs messze az igazságtól, ha százezerre becsüljük a számukat. Lehet azonban több is, kevesebb is."⁴⁷

A deportáltak lelki gondozása céljából Csehországban járt Pethő Károly katolikus lelkes 1948. január 14-i híradása szerint a deportálás folyamán körülbelül hetven-hetvenötezer magyart szállítottak Cseh- és Morvaországba, tíz-tizenötezer személy hazatérését követően pedig hatvan-hatvanötezerre becsülte azok számát, akik a jelentés kelte idején még mindig a cseh országrészekben tartózkodhattak.⁴⁸

A deportált magyarok statisztikai adatait a magyar diplomácia is megkísérelte összegyűjteni és feldolgozni. A budapesti Államtudományi Intézet a Külügyminisztérium és a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság által megküldött adatanyag, valamint saját gyűjtése alapján elvégezte a deportáltak községenkénti lélekszámának megállapítását és országos összesítését. Az intézet 1947. szeptember 2-i jelentése szerint a feldolgozott 222 községből 10 391 családot, azaz 39 073 személyt telepítettek Csehországba; a 222 község közül 18-ban további deportálások történtek, ezek részletes adatai azonban nem ismeretesek, csak úgy, mint további 77 községé, amelyekben csak a deportálás időpontja ismert, a deportáltak lélekszáma azonban még felkutatandó.⁴⁹

Az áttelepítési és egyházi szervek adatgyűjtésére, valamint különböző magánszemélyek közléseire támaszkodva a prágai magyar követség is elkészítette a deportáltak községenkénti számszerinti kimutatását. Az 1947. október 6-i követségi jelentés, illetve az ahhoz

csatolt, ám meglehetősen hiányos, s ezért pontosnak a legkevésbé sem tekinthető kimutatás szerint a csehszlovák hatóságok 316 községből megközelítőleg 40 200 személyt deportálhattak a cseh országrészekbe.⁵⁰

A hivatalos kimutatásokban közölnél több deportáltról tesz említést a Szlovák Telepítési Hivatal 1947. decemberi jelentése, részben pedig a Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal 1948. októberi kimutatása is. A Szlovák Telepítési Hivatal szerint a 88/1945. számú elnöki dekrétum értelmében Csehországba közmunkára áttelepített magyar személyek száma 48 425, a családoké 12 851 volt,⁵¹ a Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal 1948. október 9-i jelentéséhez mellékelte, s a Dél-Szlovákiából kitelepített magyarok községenkénti számát tartalmazó egyik statisztika szerint pedig 362 községből összesen 39 455 magyar személyt, illetve 9 760 családot telepítettek át Csehországba.⁵²

A deportálások 1946 novemberében a Somorjai járáshoz tartozó Gutoron és Szemeten, valamint a Párkányi járásban lévő Kőbölkúton és Muzslán egyidejűleg kezdődtek, majd még november folyamán átterjedtek a két járás többi községére és a Komáromi járásra is. Következő fázisuk december első felében vette kezdetét, ez az előbbieken kívül az Ógyallai, a Dunaszerdahelyi és a Feledi, a hónap közepétől pedig a Zselizi, az Ipolysági és a Tornaljai járást érintette. A rövid, 1946. december 24-től 1947. január 2-ig tartó karácsonyi szünetet követően előbb a Galántai, a Vágsellyei,⁵³ a Lévai, a Kékkői, a Királyhelmeci és a Szepsi, majd februárban az Érsekújvári és a Rozsnyói járás került sorra. A hivatalos csehszlovák kimutatás szerint az akció az említett 17 járásra korlátozódott, az Államtudományi Intézet már említett kimutatása azonban a Verebélyi, a Rimaszombati és a Nagykaposi járást is a deportálások által érintett járások közé sorolja. Szlovák és magyar források szerint egyaránt elkerülte az akció az eredetileg kijelölt Losonci, Kassai és Töketerbesi járást, csakúgy, mint az eleve ki sem jelölt Pozsonyi, Nyitrai, Aranyosmaróti, Nagyrőcei és Nagymihályi járás területét.⁵⁴

A járási mellett községsoros adatokat is tartalmazó, s a szakirodalom által is használt hivatalos kimutatást mindenképpen fenntartásokkal kell tehát kezelnünk. A 41 666 főt kimutató hivatalos adatközlést csupán a deportáltak minimális számának tekinthetjük, megbízhatóbb és főleg részletesebb forrás hiányában mégis kénytelenek vagyunk erre támaszkodni. A Csehországba deportált magyarok és az érintett községek járásonkénti számát a következő táblázat szemlélteti:⁵⁵

Járas	Magyar lakosok száma (1930)	Érintett községek száma	Deportált	
			családok	személyek
Somorjai	27 030	34	767	3 951
Dunaszerdahelyi	39 070	36	698	3 551
Komáromi	53 154	22	1 483	6 694
Galántai	41 474	11	874	3 972
Vágsellyei	28 431	8	694	2 931
Érsekújvári	19 625	2	313	1 391
Ógyallai	36 940	16	966	3 960
Párkányi	39 483	28	1 008	3 956
Zselizi	24 164	30	864	3 282
Lévai	12 190	9	198	675
Ipolysági	16 983	17	171	735
Kékkői	11 023	11	97	437
Feledi	25 195	47	547	2 156
Tornaljai	17 701	43	631	2 615
Rozsnyói	14 767	14	100	380
Szepsi	16 737	13	83	390
Királyhelmeci	24 514	22	116	590
Összesen	448 481	363	9 610	41 666

A táblázatból kitűnik, hogy a deportálás leginkább a délnyugat-szlovákiai járásokat, valamint két gömöri járást: a Tornaljai és a Feledi járást sújtotta. A Tornaljai járásból a magyar lakosság 14,8 százalékát, a Somorjaiból 14,6 százalékát, a Zseliziből 13,6 százalékát, a Komáromiból 12,6 százalékát, az Ógyallaiból 10,7 százalékát, a Vágsellyeiből 10,1 százalékát, a Párkányiból 10,0 százalékát, a Galántaiból 9,6 százalékát, a Dunaszerdahelyiből 9,1 százalékát, a Felediből 8,5 százalékát, az Érsekújváriból 7,1 százalékát, a Lévaiból pedig 5,5 százalékát telepítették át Cseh- és Morvaországba.

A deportálás azonban természetesen nem csak az egyes járásokat, hanem azokon belül az egyes községeket is különböző mértékben érintette. A községsoros adatok vizsgálata azt mutatja, hogy a telepítési célokat is szolgáló akció – a lakosságcseréhez hasonlóan – egy-két kivételtől eltekintve a zárt magyar etnikai terület szintiszta magyar településeire korlátozódott, a lakosságcserevel ellentétben ugyanakkor csupán minimális mértékben érintette a felvidéki magyar társadalom városi rétegét. Az érintett települések magyar lakosságának általában egynegyedét-egyötödét deportálták, a lakosságcsere során is kiemelten kezelt Csallóköz, Mátyusföld, Garam mente és Gömör egyes falvaiban azonban a deportáltak aránya ennél jóval magasabb volt, s gyakran meghaladta a magyar lakosság 30 százalékát, esetleg 40 százalékát is.

Szám szerint a legtöbb személyt, 2 396 főt a csallóközi Gútáról, valamint a Mátyusföld Galánta és Érsekújvár közötti magyar nagyközségeiből deportáltak: Tardoskedden 1 271, Felsőszeliben 1 007, Taksonyfalván 765, Pereden 668, Negyeden 633, Deákiban 529, Naszvadon pedig 527 személy esett a deportálás áldozatául.

A Csallóközben a deportálás által hatványozottabban érintett települések közé tartozott többek között a felső-csallóközi Szemet, Gutor, Somorja, Tejfalú, Vajka, Csenke és Fél, a Csallóköz központi részén Bögellő, Kislúcs, Balázsfa, Szentmihályfa, Csallóköznádasd és Izsap, az Alsó-Csallóközben pedig Gúta és Megyerics. A Mátyusföldön a legsúlyosabban Kismácsédot, Nagymácsédot, Vízkeletet, Taksonyfalvát, Felsőszelit, Deákít, Peredet, Negyedet, Tardoskeddet és Naszvadot, a Komárom melletti Marcelházát, a Garam mentén pedig a Lévától délre fekvő Zsemleért, Nagyodot, Felsőszecsét, Garamszentgyörgyöt, és Hölvényt, illetve a Párkány északi előterében fekvő Ipolykiskeszit és Lelédet érintette az akció.

Gömörben ugyan a deportálások legnagyobb mértékben a Rimaszombattól délre fekvő Dobfeneket tizedelték meg, ahonnan a magyar lakosság közel kétharmadát telepítették át Csehországba, összességében azonban ennél is súlyosabban érintették a Tornalját nyugat felől észak-déli irányban övező, s a magyar–szlovák nyelvhatárt a magyar államhatárral összekötő magyar településláncot: Deresket, Levártot, Sánkfalvát, Harkácsot, Felsőrást, Felsővályt, Gömörmihályfalát, Felsőkálósát, Gömörfügét, Sajószárnyát, Sajókeszit, Naprágyot, Sajószentkirályt és Abafalvát.⁵⁶

A deportáltak hazatérése

A csehszlovákiai magyarság paradox módon az 1948. februári kommunista hatalomátvételt követően, azzal párhuzamosan nyerte vissza állampolgári jogait, hogy a kiépülő kommunista diktatúra felszámolta az ország egész lakosságának polgári és emberi jogait, s az ország demokratikus intézményrendszerét. A nemzetiségi kérdés, ezen belül pedig a magyar kisebbség kérdésének kezelése ugyanis 1947 derekától kezdve egyre inkább alárendelődött Moszkva nagyhatalmi érdekeinek, amely arra törekedett, hogy éppen ekkor kiépülő hatalmi tömbjén belül kiküszöböljön minden olyan destabilizációs tényezőt, amely negatív befolyásolhatná az érdekszférájába tartozó kelet- és közép-európai államok egymáshoz fűződő viszonyát.

Természetesen a februári hatalomváltás sem hozott, s nem is hozhatott azonnali és gyökeres fordulatot az úgynevezett magyarkérdés kezelése terén, hiszen az immár egyed-uralkodó kommunista párt árnyalatnyival sem folytatott mérsékeltebb magyarellenes politikát, mint a felszámolt polgári pártok. Kezdetben minden maradt a régiben: nemcsak az 1947 áprilisában meginduló lakosságcsere folytatódott tovább, nemcsak a reszlovakizációs kampány zajlott változatlanul, hanem a központi és a szlovák állami szervek sorra hozták meg és foganatosították az újabb és újabb magyarellenes intézkedéseket.

Az első kérdés, amelyben a csehszlovák államhatalom 1948 tavaszán már némi "engedményekre" is hajlott, az éppen a Csehországba deportált magyarok kérdése volt. Rendezését több tényező is sürgette. A hatóságok egyrészt nem tudták kezelni az egyre szaporodó szökéseket, amelyek száma már 1947-ben is nagy volt, 1948 tavaszán pedig ugrásszerűen megnőtt, másrészt aggasztotta őket az a tény is, hogy a deportáltak eredetileg egy évre szóló, majd a Népjóléti Minisztérium 1947. szeptember 12-én kelt 231. számú rendeletével 6 hónappal meghosszabbított munkakötelezettsége 1948 április–májusában lejár, nem lesz már tehát "törvényes" alapja további Csehországban tartásuknak.⁵⁷

Hazatelepülésüket természetesen továbbra sem tartották kívánatosnak, ezért olyan törvények elfogadását szorgalmazták, amelyek bizonyos engedmények, többek között a csehszlovák állampolgárság visszaadása fejében végleges csehországi letelepedésre bírnák a deportáltakat, esetleg további, addig Szlovákiában élő magyarokat is az önkéntes csehországi áttelepülésre készíthetnének. A kérdés rendezését célzó törvényjavaslatot a Népjóléti Minisztérium – a Külügy-, Belügy- és a Földművelésügyi Minisztériummal való egyeztetést követően – már 1948. január 23-án a kormány elé terjesztette.

A Népjóléti Minisztérium javaslata szerint az állandó csehországi letelepedést vállaló magyar deportáltak számára lehetővé kellene tenni a csehszlovák állampolgárság visszaszerzését, illetve utasítani kell a csehországi nemzeti bizottságokat, hogy velük szemben ne alkalmazzák a többi magyart sújtó diszkriminatív intézkedést. Mivel azonban állampolgárságuk azonnali visszaadása mozgásszabadságuk visszaadásával is járna, s nem lehetne megakadályozni visszatérésüket Szlovákiába, azt a megoldást ajánlotta, hogy az érintettek 3–4 évig terjedő időtartamra csupán ideiglenes állampolgárságot, azaz olyan bizonylatot kapjanak, amely szerint állampolgárságuk kérdésének végleges rendezéséig csehszlovák állampolgárnak tekintendők, de ez az állampolgárság csehországi letelepedési kötelezettségük megsértése esetén bármikor megvonható tőlük.⁵⁸

A magyarok végleges csehországi letelepedésével kapcsolatos javaslatokkal a prágai kormány 1948. március 5-i és 19-i ülésén foglalkozott. A kormány 1948. március 19-én elfogadott határozata szerint azok a cseh országrészekben dolgozó magyarok, akik kötelezik magukat, hogy nem térnek vissza Szlovákiába, hanem állandó jelleggel letelepednek Csehországban, visszakaphatják csehszlovák állampolgárságukat, döntésük "megkönnyítése" érdekében ugyanakkor a kormány elrendelte a deportáltak Szlovákiában hátrahagyott ingatlan vagyონának gyorsított eljárással történő elkobzását és a szlovák bizalmiaknak való átadását.⁵⁹

A kormány ezt követően 1948. április 13-án adta ki 76/1948. számú rendeletét "a német és a magyar nemzetiségű személyek csehszlovák állampolgárságának visszaadásáról", amelynek 3. §-a lehetővé tette a 33/1945. számú elnöki dekrétum értelmében csehszlovák állampolgárságukat elveszített személyek közül az állampolgárság visszaadását annak a kérelmezőnek, aki "nem szegte meg a csehszlovák állampolgár kötelességeit, nem szerzett más állampolgárságot, és akinek állandó lakhelye a Csehszlovák Köztársaság területén van". A kormányrendelet a végleges állampolgárság megszerzését határidőhöz kötötte, mivel 2.§-a szerint "a kérvénynek csak akkor lehet érvényes módon eleget tenni, ha három év telt el a kérvény benyújtása határidejének napjától számítva".⁶⁰

Az 1948. április 16-án kelt 77/1948. számú belügyminiszteri hirdetmény szerint az állampolgárságuktól megfosztott magyarok a hirdetmény hatálybalépését követő 6 hónapon belül kérvényezhették csehszlovák állampolgárságuk visszaadását, de csupán azok, akiknek állandó lakhelyük Csehországban van, vagy családtagjaikkal együtt legalább egy éve Csehországban tartózkodnak, esetleg a hirdetmény életbelépését követően áttelepülnek a cseh országrészekbe.⁶¹

A csehszlovák hatóságok nagy propagandát fejtettek ki a deportáltak között annak érdekében, hogy állandó csehországi letelepedésre bírják őket. A Népjóléti Minisztérium 1948. április 30-i 63. számú körlevele megbízta a csehországi munkahivatalokat, hogy két héten belül tárgyalják meg a kormányhatározatot a "toborzottakkal", s az állampolgárság visszaadására tett ígéret ellenében bírják rá őket a végleges csehországi letelepedésre.

A helyi munkahivatalok ennek alapján május folyamán tömegesen idézték be a magyarokat és próbálták őket – ígérek és fenyegetés kíséretében – rábeszélni a tartós csehországi letelepedésre. Egyes helyeken még pénzbeli támogatást is kilátásba helyeztek a számukra arra az esetre, ha kérni fogják a csehszlovák állampolgárság visszaadását, s kötelezik magukat, hogy nem térnek vissza Szlovákiába, másutt viszont azzal fenyegették meg a magyarokat, hogyha nem írják alá az állampolgársági kérvényt, 30 kg-os csomaggal átdobják őket a határon, vagy egész életükben munkatáborokban, ingyen lesznek kénytelenek dolgozni.⁶²

A munkahivatalok igyekezete azonban az ígérek és fenyegetések ellenére általában hatástalan maradt. A deportáltak nagyrészt csupán abban az esetben lettek volna hajlandók visszaigényelni az állampolgárságot, ha azonnal visszatérhetnek Szlovákiába, s logikátlanak tartották, hogy a csehszlovák állampolgárságot visszakapják, de otthonaikba ne térhessenek vissza. Mások hajlandók lettek volna letelepedni Csehországban, de csak akkor, ha kisebbségi jogokat, magyar iskolákat, újságokat kapnak.⁶³ Május és június folyamán ráadásul számosan a prágai magyar követség, illetve a pozsonyi magyar meghatalmazott segítségét kérték hazatelepítésük, vagy amennyiben ez nem volna lehetséges, Magyarországra való áttelepülésük előmozdítása érdekében.⁶⁴

Az 1948. június 2-án még Csehországban tartózkodó 32 201 deportált közül mindössze 2 209 kérte állampolgársága visszaadását, s közülük is csupán 1 531 volt azoknak a száma, akik jelezték letelepedési szándékukat. Ezzel szemben rohamosan nőtt az engedély nélkül szülőföldjükre hazaszökő magyarok száma: 1948. augusztus 15-én 16 085, október 8-án pedig már 17 000 volt a számuk, augusztus 15-én tehát már csupán 28 130, október 8-án pedig 27 200 magyar deportált tartózkodott Csehországban.⁶⁵

A deportáltak rohamos fogyása, illetve hazatelepülése és a munkaszolgálat lejárta arra készítette a prágai Nemzetgyűlést, hogy az 1948. július 21-én elfogadott 175/1948. számú törvényével oly értelemben módosítsa a munkakötelezettségről rendelkező 88/1945. számú elnöki dekrétumot, hogy a munkaszolgálat ideje kétszer egy évvel meghosszabbítható.⁶⁶

A csehszlovák pártvezetésnek azonban 1948 nyarán már be kellett látnia, hogy az 1948 folyamán már csupán vontatottan haladó lakosságcsere nem hajtható végre az általa elképzelt terjedelemben, s feltétlenül számolnia kell a magyar kisebbség egy részének helyben maradásával, amelynek helyzetét idővel rendeznie kell, s állampolgári jogait is vissza kell adnia.

Ebben a kényszerű felismerésben meghatározó szerepe volt a magyar párt- és állami vezetésnek, amely 1948 folyamán egyre határozottabb nyomást gyakorolt Prágára a magyar kisebbség helyzetének pozitív értelmű rendezése érdekében. Pártvonalon Rákosi Mátyás, a Magyar Kommunista Párt főtitkára a csehszlovák pártvezetéshez intézett 1948. április 20-i levelében kérte számon a két pártküldöttség februári budapesti megállapo-

dásának be nem tartását, amelyben a magyar fél ígéretet tett arra, hogy a május 30-án esedékes csehszlovákiai választásokig nem veti fel a szlovákiai magyarság helyzetét, a csehszlovák fél viszont megígérte, hogy nem romlik tovább a magyar kisebbség helyzete.⁶⁷ Budapest alig pár nappal a választásokat követően állami vonalon is megkereste Prágát, s június 4-én kelt jegyzékében a nemzetiségi indoklással kibocsátott vagyoneklobzó végzések visszavonása mellett többek között a deportáltak szabad költözési jogának, vagyis hazatérésének engedélyezésére, valamint úgynevezett nemzeti gondnokság alá helyezett vagyonának visszaadására szólította fel a csehszlovák kormányt.⁶⁸

Klement Gottwald, Csehszlovákia Kommunista Pártja elnöke, aki Edvard Beneš 1948. június 2-i lemondása után az államfői tisztség legfőbb várományosává vált, s akit az új Nemzetgyűlés június 14-én meg is választott Csehszlovákia köztársasági elnökévé, már pártja Központi Bizottságának 1948. június 9-i ülésén jelezte, hogy az országban maradó magyarok számára némi jogokat kell majd biztosítani. Gottwald érvelése szerint, mivel a németekkel ellentétben a magyar kisebbséget nem sikerült kitelepíteni, "tartósan számolnunk kell azzal, hogy néhány százezer magyar nálunk marad. Ezt a kérdést meg kell oldanunk. Kénytelenek leszünk némi jogokat adni a számukra, körülbelül olyanokat, amilyenekkel a lengyelek és ukránok rendelkeznek. Ez állampolgári és választójogot jelent, valamilyen iskolákat, egyesületeket, de természetesen semmilyen önálló pártot, semmilyen szakszervezetet, semmilyen különleges státútumot. Valamit adnunk kell nekik, hogy nyugtunk legyen tőlük. Ez külpolitikai okok miatt is szükséges."⁶⁹

A CSKP KB Elnöksége 1948. július 19-én fogadta el és terjesztette a kormány elé a magyar kisebbség helyzetének rendezésére kidolgozott javaslatokat. Ezek szerint a kormánynak a magyarok állampolgárságának visszaadása, mezőgazdasági vagyonuk elkobzásának felfüggesztése, magyar sajtótermék megjelentetése, a magyar nyelvű oktatás és magyar kulturális szervezet engedélyezése mellett intézkednie kell a Csehországba deportált magyarok hazatéréséről is.⁷⁰ A pártvezetés jóváhagyását követően 1948. szeptember 30-án természetesen a csehszlovák minisztertanács ülésén is pozitív döntés született a magyar kisebbség helyzetének rendezését, állampolgárságának visszaadását célzó javaslatokról. A minisztertanács arra utasította a belügyminisztert, hogy a legközelebbi ülésre terjessze be az erre vonatkozó törvényjavaslatot.⁷¹

A magyarok állampolgárságát rendező törvényjavaslat valóban rövid idő alatt el is készült, azt a csehszlovák minisztertanács 1948. október 12-én jóváhagyta és a Nemzetgyűlés elé terjesztette. A Nemzetgyűlés mindezek után 1948. október 25-én elfogadta a 245/1948. számú törvényt "a magyar nemzetiségű személyek állampolgárságáról". Lezárult a kollektív jogfosztás többéves időszaka, s a hatóságoknak most már komolyan hozzá kellett látniuk a magyarságot érintő többi megoldatlan kérdés, többek között a deportáltak helyzetének rendezéséhez is, az állampolgárság visszaadása után ugyanis reménytelenné, s egyre inkább tarthatatlanná kezdett válni csehországi tartózkodásuk további fenntartása és munkára kötelezésük is. Hazatelepülésük engedélyezése azonban nem várt s igen kényes feladat megoldása elé állította az állami szerveket, a deportáltak egy részének hátrahagyott vagyonába ugyanis időközben a belső telepítés keretében vagy külföldről Dél-Szlovákiába települő szlovákokat, úgynevezett bizalmiakat helyeztek, akik kezdetben csupán a deportáltak vagyonának kezelői, a vagyon elkobzása után pedig annak tulajdonosai lettek.

A Csehországba deportált magyarok vagyonáról a szlovák hatóságok kezdetben nem rendelkeztek. A kérdést első ízben a Szlovák Telepítési Hivatal Elnöksége, a Nemzeti Újjáépítési Alap, valamint a Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal képviselőinek 1946. december 2–3-i pozsonyi tanácskozásán vitatták meg, amelyen egyetértettek ugyan abban, hogy a deportálások egyik fő célja "a Magyarországra való nyomásgyakorlás",

leszögezték azonban azt is, hogy "számolni kell azzal, hogy itt egy tartós állapot megteremtéséről, vagyis tartós áttelepítésről van szó", tehát rendezni kell a deportáltak hátrahagyott vagyonának kérdését is. A tanácskozás résztvevői felkérték a Megbízottak Testületét, hogy a kérdés törvényes rendezéséig a deportált magyarok vagyonát helyezze nemzeti gondnokság alá, s bízva szlovák nemzeti gondnokok, vagyis bizalmiak kezelésére.⁷²

A Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal feliratát követően a Megbízottak Testülete 1947. január 21-én tárgyalta meg a kérdést, megoldását ugyanakkor a Szociálisügyi Megbízotti Hivatalra bízta.⁷³ Mivel az ügyben további fél év elteltével sem született megnyugtató megoldás, ráadásul a Dél-Szlovákiában letelepülő szlovákok egy részét helyhiány miatt nem sikerült megfelelő módon elhelyezni, s így egy részüket Csehszlovákia területére irányítani, a Megbízottak Testülete 1947. június 20-án úgy határozott, hogy szükségesnek tartja a deportáltak vagyonának a 108/1945. számú elnöki dekrétum alapján való elkobzását, vagy legalább lefoglalását. Azonban a Megbízottak Testülete is tudatában lehetett annak, hogy a deportáltak vagyonának elkobzása ellenkezne a lakosságcsere-egyezmény rendelkezéseivel, amely szerint Csehszlovákia kötelezte magát, hogy felfüggeszti a magyarok vagyonának elkobzását, ezért a prágai Külügyminisztériumhoz fordult annak megállapítására, hogy a vagyoneklobzás összhangban lenne-e a lakosságcsere-egyezménnyel.⁷⁴

A deportáltak vagyonáról végül kormány szinten határoztak. A csehszlovák kormány 1948. március 19-én, azzal párhuzamosan, hogy az állandó csehországi letelepedést vállaló deportáltak számára kilátásba helyezte állampolgárságuk visszaadását, egyúttal elrendelte hátrahagyott ingatlan vagyonuk gyorsított eljárással történő elkobzását és a bizalmiaknak való átadását, így igyekezve megakadályozni a deportált magyarok hazatérését és a vagyonukba beültetett szlovák bizalmiak távozását. A kormány által elrendelt vagyoneklobzásokat 1948. június 14–30. között hajtották végre.⁷⁵ A Csehszlovákia területére deportált 9 610 magyar család vagyonába Dél-Szlovákia 16 járásának 250 községében 2 767 szlovák bizalmi család telepedett be, 1948 júliusáig azonban 427 önként eltávozott, így a véglegesen letelepedett bizalmi családok száma 2 340 volt. Közülük 1 703 bizalmi a magyar deportáltak vagyonából 3884 hektár földet és a hozzá tartozó lakóházat, más forrásból további 1 945 hektárt kapott, a bizalmiak így összesen 5 829 hektár földjuttatásban részesültek.⁷⁶ A deportált magyarok hazatelepítése során tehát a hivataloknak nagyon körültekintően kellett eljárniuk, miközben természetesen azt tartották legfontosabb feladatuknak, hogy a deportáltak vagyonába betelepült bizalmiak érdekei semmiféle kárt ne szenvedjenek.

A deportáltak hazatérését és letelepítését a Belügyi Megbízotti Hivatal a járási nemzeti bizottságokhoz intézett 1948. november 12-i körlevelében szabályozta. A körlevél szerint, mivel az akció "politikai jelentőséggel bír, szükséges, hogy lebonyolítása zökkenőmentes legyen", s ne kerüljön sor nemkívánatos jelenségekre, különösen pedig a hazatérő magyarok és a letelepült szlovákok közötti összetűzésekre. A Belügyi Megbízotti Hivatal szerint a hazatérő magyarokat elsősorban saját vagyonukba kell visszahelyezni, nyomatékosan felhívta ugyanakkor a figyelmet arra is, hogy csupán abban az esetben, "amennyiben azt még nem kobozták el és nem utalták ki a bizalmiaknak, vagy más személyeknek". Az elkobzott és kiutalt gazdaságukba tehát azok egykori birtokosai már nem térhetnek vissza, s "a helyi szervek kötelesek megadni mindennemű segítséget azoknak a személyeknek, akiknek ezeket a gazdaságokat kiutalták, különösen a bizalmiaknak, és meggátolni bármiféle összetűzést".⁷⁷

A helyi konfliktusok megakadályozása érdekében, mindenekelőtt azonban a bizalmiak érdekeit szem előtt tartva, a hivatalos szervek arra törekedtek, hogy a deportáltak ne "önkényesen", hanem szervezett transzportokkal, engedélyhez kötötten térjenek vissza Szlo-

vákiába. A rendkívül kényes kérdés rendezése céljából Július Ďuri földművelésügyi és Evžen Erban népjóléti miniszterek 1948. november 23-án felhívással fordultak a Csehországba deportált magyarokhoz, amelyben tartós letelepedésre szólították fel őket, egyúttal azonban azt is a tudomásukra hozták, hogy a hazatérni szándékozók 1949. január 1-je és április 30-a között szervezett transzportokkal térhetnek vissza szülőföldjükre.⁷⁸

A deportáltak hazaszállításának és elhelyezésének részleteiről a Megbízottak Testülete 1948. december 3-i ülése határozott, amely a szervezett hazatérés lebonyolítása céljából a Földművelés- és Földreformügyi, a Szociálisügyi, valamint a Belügyi Megbízotti Hivatal képviselőiből álló háromfős bizottság létrehozását rendelte el, élére pedig Michal Falt'an földművelés- és földreformügyi megbízottat nevezte ki. A magyarok hazaszállítását szervezett módon, 1949. január 2-án tervezték elkezdni. A vonatkozó rendelet értelmében saját házába csak az a deportált térhet vissza, akik vagyonát még nem kobozták el, vagy ha el is kobozták, nem juttatták bizalmiaknak; azokat a hazatelepülő földműveseket, akik vagyonát már elkobozták s bizalmiaknak juttatták, "más megfelelő birtokon" kell elhelyezni, a nem földműveseket pedig "munkába kell állítani bárhol Szlovákiában". A Megbízottak Testülete az engedély nélkül hazatért deportáltakról a következőképpen rendelkezett: az 1948. november 18-a előtt hazatérteket, akik vagyonát elkobozták és bizalmiaknak juttatták, a Szociálisügyi Megbízotti Hivatal Szlovákia más területein helyezze el és állítsa munkába, kivéve ha saját, másnak még ki nem utalt birtokukban tartózkodnak; az 1948. november 18-a után engedély nélkül hazatérteket, akik vagyonát elkobozták és bizalmiaknak adták, a Belügyi Megbízotti Hivatal toloncolja vissza Csehországba.⁷⁹

Ugyanezen a napon, 1948. december 3-án került sor Prágában arra a tárcaközi megbeszélésre, amelyen a hazatérés részletes szervezési és technikai kérdéseiről határoztak, s kimondták, hogy az 1949. január 5-én kezdődő akciót április végéig le kell bonyolítani. Az értekezlet résztvevői jogosnak minősítették a Belügyminisztérium képviselőjének azt az észrevételét, hogy állambiztonsági okokból a határövezetben lehetőleg ne helyezzenek el magyar családokat, de véleményük szerint az amúgy is nagy elhelyezési nehézségek miatt ennek nem lehet maradéktalanul eleget tenni. A Népjóléti Minisztérium becslése szerint az akció során mintegy 23 000 személy, azaz 5 800 család hazatelepítésével lehet számolni.⁸⁰

Hasonló számadatokat ismertetett a Megbízottak Testülete 1948. november 25-i ülésén Michal Falt'an földművelés- és földreformügyi megbízott is, aki szerint a még Csehországban tartózkodó 23 606 személyből, azaz 6 017 családból csupán 523 személy, azaz 160 család kíván ott tartósan letelepedni, a Szlovákiába hazatérni szándékozó személyek száma 23 083, a családoké 5 857.⁸¹

Hazatérésük lehetősége érthetően nagy reményeket, ugyanakkor számos aggodalmat is kiváltott a deportáltak körében. Nagy nyugtalanságot váltott ki körükben Ďuri és Erban miniszterek kiáltványának az a kitétele, hogy egyesek "nyomós okból" nem kaphatják vissza házukat és gazdaságukat.

A magyar deportáltak hivatalos transzportokkal történő hazatérésére végül 1949. január 7-e és április 15-e között került sor. A jelzett időpontban 64 transzporttal összesen 19 184 személy, azaz 4 602 család tért vissza Szlovákiába. Elhelyezésük a viszonylagos szervezettség ellenére sem volt problémamentes, mivel legtöbbjük házában oda betelepült bizalmiak laktak, akik azt nem kívánták visszaadni volt tulajdonosaiknak. A hazatért 4 602 családnak így csupán nem egész fele, 2 070 (45,0 százalék) térhetett vissza saját otthonába, 1 186-ot (25,8 százalék) rokonainál, 1 346 családot (29,2 százalék) pedig kiutalt lakásokban helyeztek el.⁸²

A kialakult helyzet természetesen elmérgesítette a hazatérő magyar deportáltak és a vagyonukba betelepült szlovák telepések és bizalmiak közötti viszonyt. Az egyes települé-

sekről beérkező rendőri jelentések szerint a hazatérők a helyi magyar lakosság segítségével akár erőszakkal is megpróbálták visszaszerezni vagyonukat, a magyar falvakban magukat kellemetlenül érző bizalmiak közül ezért a deportáltak hazatérésével párhuzamosan 376 bizalmi és családja eltávozott a neki juttatott gazdaságból, s visszatért eredeti otthonába.⁸³

A Csehországból hazatért deportált magyarok elhelyezési gondjait a szlovák párt-szervek végül 1949 őszén sajátos módon egy másik telepítési akcióval, az osztályszempontból és politikailag megbízhatatlannak minősített magyarok Csehországba telepítésével, illetve a hazatért deportáltaknak az ő birtokukban és házukban való elhelyezésével próbálták megoldani. A Dél-akció megnevezést kapott terv végrehajtására azonban már nem került sor, mivel azt az erőteljes magyarországi tiltakozást követően a prágai pártvezetés az előkészületek utolsó szakaszában leállította.

A deportáltak túlnyomó többsége, mintegy 90 százalékuk – részben még 1947–1948 folyamán engedély nélkül, részben pedig 1949 első hónapjaiban szervezett formában – visszatért tehát szülőföldjére, a szlovákiai magyarság eredetileg végérvényesre tervezett csehországi széttelepítése így a másik nagy kitelepítési akcióval, a lakosságcserével ellentétben nem járt tartós következménnyel, s a deportálások nem váltak a dél-szlovákiai etnikai arányok megváltoztatásának eszközévé. A visszaemlékezők vallomásai mégis arról tanúskodnak, hogy a szlovákiai magyar kisebbség történelmi emlékezetében a felvidéki magyarság második világháború utáni hármaskor tragédiája – a Magyarországra való áttelepítés, a reszlovakizáció és a csehországi deportálás – közül a szülőföldjéről, otthonából való elűzése, az ezzel járó vagyonvesztése és az idegen nyelvi környezetben való szétszórattatásának veszélye miatt a mai napig a deportálások jelentik a legnehezebben feldolgozható sérelmet.⁸⁴

¹ Krno, Dalibor M.: *A békéről tárgyaltunk Magyarországgal*. Budapest, 1992. 117.

² *Pravda*, 1946. november 1. Štátny tajomník VI. Clementis: ČSR nezavdala príčinu k zastaveniu amerického úveru, 1.

³ *Pravda*, 1946. november 16. Slovenská pôda bude patriť slovenským roľníkom, 2.

⁴ *Čas*, 1946. november 20. Generál Ferjenčík o sväzku slovenských národov, 3.

⁵ Vadkerty Katalin: *A reszlovakizáció*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1993, 120.

⁶ Slovenský národný archív, Bratislava [Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony; a továbbiakban: SNA], Povereníctvo školstva [Oktatásügyi Megbízotti Hivatal; a továbbiakban: PŠ], 247. doboz. Přesídlení zemědělců maďarské národnosti ze slovenského pohraničí do českých zemí; vö. Vadkerty Katalin: *A deportálások. A szlovákiai magyarok csehországi kényszer-köz munkája 1945–1948 között*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1996, 18-19.

⁷ SNA, Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy - sekcia B [Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal - B szekció; a továbbiakban: PPPR - B], 304. doboz. Zpráva o niektorých problémoch južného Slovenska; SNA, PŠ, 247. doboz. Přesídlení zemědělců maďarské národnosti ze slovenského pohraničí do českých zemí.

⁸ SNA, PŠ, 247. doboz. Přesídlení zemědělců maďarské národnosti ze slovenského pohraničí do českých zemí; vö. Cambel, Samuel: *Slovenská agrárna otázka*. Bratislava, Pravda, 1972, 318.

⁹ SNA, Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska [Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága; a továbbiakban: ÚV KSS], 2194. doboz, 515/II-4.

¹⁰ SNA, ÚV KSS, 2194. doboz, 515/II-4; SNA, Úrad Predsedníctva Slovenskej národnej rady [Szlovák Nemzeti Tanács Elnökségi Hivatala; a továbbiakban: ÚP SNR], 114. doboz. Přesídľovací plán Osídľovacieho úradu pre Slovensko. Csehszlovákia a lakosságcsere keretén belül háborús bűnösség címén 75 114 magyart kívánt egyoldalúan áttelepíteni Magyarországra (Magyar Országos Levéltár, Budapest [a továbbiakban: MOL], Magyar Áttelepítési Kormánybizottság [a továbbiakban: MÁK], 117. doboz. Kimutatás a lakosságcsere egyezmény alapján Csehszlovákiából áttelepítésre kijelölt személyekről).

¹¹ Vö. Vadkerty: *A deportálások...* i. m. 30.

¹² SNA, ÚP SNR, 114. doboz. Medzinárodné aspekty riešenia maďarského problému.

¹³ SNA, ÚV KSS, 2194. doboz, 515/II-3.

¹⁴ *Értesítő*, 1947. február 1. (I. évf.) I. szám, 9-10.

¹⁵ Szabó Károly: A magyar–csehszlovák lakosságcsere története dióhéjban. In *Új Minden Gyűjtemény*, 10. k. Bratislava/Pozsony, Madách, 1993. 105.

¹⁶ *A szlovákiai magyarok deportálása*. Budapest, Magyar Külügyi Társaság, 1947. 8.; Kertész István: *Magyar békeülési 1945–1947*. Budapest, Európa-História, 1995. 259.

- ¹⁷ SNA, ÚP SNR, 311. doboz. Konečná zpráva o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1946–1948; SNA, PŠ, 247. doboz. Přesídlení zemědělců maďarské národnosti ze slovenského pohraničí do českých zemí.
- ¹⁸ MOL, Külügyminisztérium [a továbbiakban: KÜM], TÜK - Csehszlovákia, 56. doboz, 187/pol/1946; közli: *A szlovákiai magyarok deportálása...* i. m. 15–16.
- ¹⁹ MOL, KÜM, TÜK - Csehszlovákia, 43. doboz. Deportáltak levelei. A deportálás módjáról, az utazás körülményeiről, a deportáltak csehországi fogadtatásáról visszaemlékezéseket közöl: Molnár Imre-Varga Kálmán: *Hazahúzott a szülőföld... (Visszaemlékezések, dokumentumok a szlovákiai magyarság Csehszlovákiaba deportálásáról, 1945–1953)*. Budapest, Püski, 1992.; Szarka László (szerk.): *A szlovákiai magyarok kénysztelepítéseinek emlékezete 1945–1948*. Komárom, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet - Kecskés László Társaság, 2003.
- ²⁰ MOL, KÜM, TÜK - Csehszlovákia, 38. doboz, 667/pol-1947. Dr. Ravasz Károly látogatása a Csehszlovákiaba deportált magyarokról.
- ²¹ Például *A szlovákiai magyarok deportálása...* i. m. 8-10.; Balogh Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1982. 127; Kertész i. m. 260.
- ²² MOL, MÁK, 11. doboz, Szlovákiai magyarok deportálása.
- ²³ Vö. Szabó Károly: *Magyarok deportálása Cseh- és Morvaországba (Jogszabályok és azok végrehajtása, magyar hanyagságok)*. Kézirat. 1987. 21-25.
- ²⁴ Szabó: *A magyar–csehszlovák lakosságcsere...* i. m. 105-106.
- ²⁵ Vadkerty: *A deportálások...* i. m. 33.
- ²⁶ A gutori eseményekről a magyar sajtón (*Magyar Nemzet*, 1946. november 23. Embertelen intézkedésekkel tovább folyik Dél-Szlovákiában a magyarok üldözése, 1.) kívül beszámol a magyar meghatalmazott hivatalában 1946. december 9-én felvett jegyzőkönyv is. (közli: *A szlovákiai magyarok deportálása...* i. m. 18.)
- ²⁷ *Čas*, 1946. november 26. Štvanie Maďarov proti ČSR neprestáva, 1.
- ²⁸ Szabó Károly: *A szlovákiai magyarok áttelepítése Csehszlovákia 1945–1947 (Okok és végrehajtás)*. Kézirat. 1986., 2. számú dokumentum.
- ²⁹ *Sbirka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1945, částka 40., 157-161.
- ³⁰ *Čas*, 1946. november 26. Štvanie Maďarov proti ČSR neprestáva, 1.
- ³¹ *Pravda*, 1946. december 1. Ani deportácia, ani pracovné tábory, 1.
- ³² MOL, KÜM, TÜK - Csehszlovákia, 43. doboz, 3289/pol-1946. Miniszter és Dastich követ úr beszélgetései a szlovákiai magyarok deportálásával kapcsolatban.
- ³³ MOL, KÜM, TÜK - Csehszlovákia, 43. doboz, 3339/pol-1946. A magyar kormány távirata a Külügyminiszterek Tanácsához; *Népszava*, 1946. november 26. A magyar kormány diplomáciai lépése a szlovákiai magyarok ügyében, 3.
- ³⁴ MOL, KÜM, TÜK - Csehszlovákia, 43. doboz, 3368/pol-1946. Jegyzék a magyarországi szlovákok kitelepítésének felfüggesztéséről; *Magyar Nemzet*, 1946. november 29. A magyar kormány a szlovák erőszakosságok miatt felfüggeszti a kitelepítés végrehajtását, 1. (A vagyontalan szlovák családok egyoldalú befogadására az égető munkaerőhiány sarkallta Csehszlovákiát. 1946. szeptember 18-a és december 1-je között 7935 személy – többségükben bányászok, üvegesek, tanítók, diákok és pásztorok – települt át Csehszlovákiába, túlnyomó részüket azonban nem Szlovákiába, hanem a munkaerőhiánnyal küzdő cseh országterületekre irányították. [SNA, ÚP SNR, 311. doboz. Konečná zpráva o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1946–1948]).
- ³⁵ MOL, KÜM, TÜK - Csehszlovákia, 37. doboz, 419/el.n.res/1946. A szlovákiai magyarok deportálása ügyében.
- ³⁶ Kertész i. m. 260.
- ³⁷ *Magyar Nemzet*, 1946. december 18. A csehszlovákiai deportálások a nemzetgyűlés előtt, 3.
- ³⁸ *Čas*, 1947. február 13. Československo odmieta a zavracia maďarské nepravdy, 1.
- ³⁹ Vnuk, František: K otázke výmeny obyvateľstva medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom (1946-1948). In Baláž, Claude-Bielik, František (zost): *Slováci v zahraničí 18-19*. Martin, Matica slovenská, 1994., 30.
- ⁴⁰ SNA, Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov [Megbízottak Testülete Elnökségi Hivatala; a továbbiakban: ÚP ZP], 19. doboz. Zasadnutie Sboru povereníkov 11. februára 1947. (A memorandumot magyar fordításban közli: Vadkerty: *A deportálások...* i. m. 155-158.)
- ⁴¹ SNA, ÚV KSS, 789. doboz. Zápisnica zo zasadnutia spoločnej porady Predsedníctiev KSČ a KSS zo dňa 2.12.1946.
- ⁴² SNA, ÚP ZP, 17. doboz. Zasadnutie Sboru povereníkov dňa 17.1.1947.
- ⁴³ SNA, PŠ, 247. doboz. Přesídlení zemědělců maďarské národnosti ze slovenského pohraničí do českých zemí.
- ⁴⁴ SNA, PPPR - B, 304. doboz. Štatistický prehľad náborom pracovných síl odsunutých na práce do Čiech.
- ⁴⁵ SNA, ÚV KSS, 2195. doboz, 518/3.
- ⁴⁶ Zvara, Juraj: *A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában*. Bratislava, Politikai Könyvkiadó, 1965., 39.; Bobák, Ján: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944–1948)*. Martin, Matica slovenská, 1996., 134.; Vadkerty: *A deportálások...* i. m. 42-43.; ; Šutaj, Štefan: *Nútené presídlenie Maďarov do Čiech*. Prešov, Universum, 2005., 69.
- ⁴⁷ MOL, MÁK, 11. doboz. Szlovákiai magyarok deportálása.
- ⁴⁸ Közli: Tóth László (összeáll.): *"Hívebb emlékezésül..." Csehszlovákiai magyar emlékiratok és egyéb dokumentumok a jogfosztottság éveiből 1945-1948*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1995., 226–233.
- ⁴⁹ MOL, KÜM, TÜK - Csehszlovákia, 38. doboz, 398/pol-res-1947. Az Államtudományi Intézet munkájának támogatása.
- ⁵⁰ MOL, KÜM, TÜK - Csehszlovákia, 56. doboz, 266/pol-1947. Összesítő kimutatás az 1946. november 16-1947. március 1. közötti deportálásról.
- ⁵¹ SNA, Povereníctvo financií [Pénzügyi Megbízotti Hivatal], 1336. doboz. Zpráva o činnosti Osídľovacieho úradu v Bratislave a Fondu národnej obnovy.
- ⁵² SNA, PPPR - B, 304. doboz. Štatistický prehľad odst'ahovaných Maďarov z južných okresov Slovenska. A statisztika a deportálások által érintett községek közé sorol 13 olyan települést is, amelyekről a hivatalos kimutatás nem tesz említést.

- ⁵³ A mátyusföldi járásokban zajló deportálásokról: Pukkai László: *Mátyusföld I. A Galántai járás társadalmi és gazdasági változásai 1945–2000*. Komárom - Dunaszerdahely, Fórum Társadalomtudományi Intézet - Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002., 59-66.
- ⁵⁴ SNA, PPPR - B, 304. doboz. tatistický prehľad náborem pracovných síl odsunutých na práce do Čiech; MOL, KÜM, TÜK - Csehszlovákia, 38. doboz, 398/pol-res-1947. Az Államtudományi Intézet munkájának támogatása.
- ⁵⁵ Forrás: SNA, PPPR - B, 304. doboz. tatistický prehľad náborem pracovných síl odsunutých na práce do Čiech. Nemcsak az érintett községek számát, hanem néhány község téves járási besorolása miatt a deportáltakra vonatkozó járási adatokat is korrigálva közöljük. A Somorjai járás községsoros kimutatásából nyilvánvalóan kimaradt legkevesebb egy település, községenkénti adatainak összege ugyanis 84 deportált családdal, illetve 438 személlyel kevesebb, mint a járás végösszegeként közölt adat.
- ⁵⁶ SNA, PPPR - B, 304. doboz. tatistický prehľad náborem pracovných síl odsunutých na práce do Čiech.
- ⁵⁷ SNA, P , 247. doboz. Přesídlení zemědělců maďarské národnosti ze slovenského pohraničí do českých zemí.
- ⁵⁸ Uo.
- ⁵⁹ SNA, PPPR - B, 304. doboz. Zpráva o niektorých problémoch južného Slovenska.
- ⁶⁰ *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1948., částka 31., 781-782.
- ⁶¹ Uo. 782.
- ⁶² MOL, Pozsonyi Főkonzulátus TÜK iratai, 2. doboz. A pozsonyi főkonzulátus jelentése az 1949. évről II., 76.; MOL, KÜM, TÜK - Csehszlovákia, 50. doboz. 2264/pol-1948.
- ⁶³ SNA, Povereníctvo vnútra - Sekretariát [Belügyi Megbízotti Hivatal - Titkárság; a továbbiakban: PV - S], 191. doboz, 117/48 sekr. dőv.
- ⁶⁴ MOL, KÜM, TÜK - Csehszlovákia, 50. doboz, 2264/pol-1948; 51. doboz, 2086/pol-1948.
- ⁶⁵ SNA, PV - S, 191. doboz, 117/48 sekr. dőv.
- ⁶⁶ *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1948., částka 63., 1295.
- ⁶⁷ Rákosinak a magyar kérdés rendezésében játszott szerepére: Sipos Péter: Rákosi Mátyás és a szomszédos országok magyarságának ügyei 1945-1949. *Valóság*, 1992 (XXIII. évf.), 8-9. szám, 711-717.
- ⁶⁸ MOL, KÜM, TÜK - Csehszlovákia, 55. doboz, 2492/pol-1948.
- ⁶⁹ Bobák i. m. 174.
- ⁷⁰ Kaplan, Karel: *Csehszlovákia igazi arca 1945-1948*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1993., 148-149.
- ⁷¹ *Jó Barát*, 1948. október 6. Állampolgárságot kapnak a csehszlovákiai magyarok, I.
- ⁷² SNA, PPPR - B, 467. doboz. Vyhľadanie uznesenia Sboru povereníkov ohľadom správy majetku po preskúpených Maďaroch.
- ⁷³ SNA, ÚP ZP, 17. doboz. Zápisnica z 36. zasadnutia Sboru povereníkov dňa 21.1.1947.
- ⁷⁴ SNA, ÚP ZP, 25. doboz. Zasadnutie Sboru povereníkov dňa 20.6.1947.
- ⁷⁵ SNA, PPPR - B, 304. doboz. Zpráva o niektorých problémoch južného Slovenska.
- ⁷⁶ SNA, PPPR - B, 304. doboz. Dôvernici. A forrás ugyan 260 községet említ, némelyiket azonban kétszer is felvették a jegyzékbe, s önállóan szerepeltettek több megszűnt települést is, az érintett községek számát így ismét korrigálva közöljük.
- ⁷⁷ SNA, PV - S, 191. doboz. 117/48 sekr. dőv.
- ⁷⁸ *Jó Barát*, 1948. december 1. Magyar nemzetiségű polgártársainkhoz, I.
- ⁷⁹ SNA, ÚP ZP, 39. doboz. Zasadnutie Sboru povereníkov dňa 3.12.1948.
- ⁸⁰ SNA, PV - S, 191. doboz. 117/48 sekr. dőv.
- ⁸¹ SNA, ÚP ZP, 39. doboz, Zasadnutie Sboru povereníkov dňa 3.12.1948.
- ⁸² Bobák i. m. 140.
- ⁸³ SNA, ÚV KSS, 792. doboz. Zasadnutie Predsedníctva ÚV KSS 7.9.1949.; vö. Bobák i. m. 141-142.
- ⁸⁴ Vö. Szarka i. m. 14.